

4. Українська Гельсінкська Група 1978-1982. Документи і матеріали. – Балтимор – Торонто.: «Смолоскип» ім. В. Симоненка. 1983. С. 605-624, 779-781.

5. Білокінь С. Шістдесятник Іван Коваленко: [біогр. нарис] / С. Білокінь, М. Кириленко (Коваленко) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика : збірник статей. - Вип. 7. - К., 2004. - С. 422-443.

Сахно М.Т.

(наук. кер. – ст. викладач Потапов О.М.)
студентка ІV курсу історичного факультету
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Корolenка

ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ: ШЛЯХ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Виникнення правозахисного руху дисидентів – феноменальне явище в історії СРСР та УРСР. Правозахисний рух в Україні – частина руху опору в СРСР 1960-1980-х років. Він виник у середині 70-х років ХХ століття, існував майже виключно завдяки інтелігенції — за край несприятливих соціально-політичних умов в радянському суспільстві. Дослідження опозиційного руху в Україні другої половини 1950-х – середини 80-х років має важливе значення, оскільки це яскравий прояв прагнення українського народу до державної незалежності та протесту проти існуючої державно-політичної системи.

Проблеми дослідження історії дисидентського руху в Україні перебувають у центрі уваги широкого кола як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У працях О. Даниеля, Л. Богораз, Ю. Зайцева, Г. Касьянова, А. Русначенка, Л. Алексевої, Г. Касьянова, М. Маринович та ряду інших вчених робляться спроби з'ясувати витoki дисидентського руху, дати його обґрунтовану наукову періодизацію, представити діяльність організацій, груп, гуртків, окремих інакодумців.

Опозиційні групи, які виступали проти існуючого політичного режиму, ставили за мету добитися реального дотримання громадянських та національних прав, а подекуди змінити політичний устрій у країні [1].

Під дисидентством, як правило, розуміють сукупність філософських, економічних, політичних, релігійних та культурних течій, які повністю або частково протистоять офіційним доктринам в усіх сферах матеріального та духовного життя суспільства. Саме дисидентство є базою для формування опозиційних рухів. Дисидентом, за визначенням О.Бажана, можна вважати «особу, чії погляди, переконання і дії повністю або частково розходяться з догматами панівної ідеології, реальною практикою правлячого режиму» [2].

В українському дисидентському русі, можна виокремити чотири основні напрями: самостійницький, національно-культурницький, правозахисний, релігійний. Найрадикальнішим, а тому й найбільш переслідуваним, був самостійницький напрям. Його прихильники виступали за державну незалежність України, яку планували здобути мирними засобами. Яскравими представниками цього напрямку були правник Л. Лук'яненко, історик В. Мороз, В. Чорновіл, О. Мешко, В. Горинь, поет В. Стус та ін. [4, с.225].

Однією з найпоширеніших форм спротиву у комуністичному тоталітаризмові став так званий самвидав. Однією з перших «самвидавних» публікацій, яка фактично започаткувала український дисидентський рух, був «Відкритий лист до ООН», що його передали 1955 р. українські політичні в'язні мордовських таборів. З часом кількість такого роду видань зростає. Шляхом самвидаву розповсюджувалися такі знамениті твори, як «Лихо з розуму» та «Правосуддя чи рецидиви терору?» В. Чорновола, «Серед снігів» В. Мороза, патріотичні поезії Л. Костенка та В. Симоненка тощо. Велика частина самвидав у різні шляхами потрапляла на Захід, де ставала поштовою до організації міжнародних кампаній на підтримку вимогу українських дисидентів [2].

Важливою формою боротьби проти посилення репресій були демонстрації протесту. Дисиденти надсилали петиції та листи протесту проти репресій у вищі партійні та державні

інстанції, створювали громадські комітети на захист заарештованих тощо. У вересні 1965 р. під час прем'єри фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» у кінотеатрі «Україна» в Києві, В. Стус, І. Дзюба та В. Чорновіл закликали присутніх на знак протесту проти масових арештів української інтелігенції підвестися з місць. Це був перший громадський протест проти політичних арештів у СРСР після смерті Сталіна [4, с.247].

Усередині 1970-х років дисидентський рух дістав нового імпульсу. Він був пов'язаний з підписанням Радянським Союзом Гельсінської угоди 1975 р., яка передбачала, крім іншого, зобов'язання країн-підписантів щодо дотримання основних прав людини. Це дало дисидентам підстави взяти на себе функції громадського контролю за тим, як радянське керівництво виконуватиме взяті на себе обов'язки. 9 листопада 1976 р. в Україні постала Українська гельсінська група (УГГ). Серед її засновників були: письменник О. Бердник, генерал П. Григоренко, правники І. Кандиба і Л. Лук'яненко, громадська діячка О. Мешко, історик М. Матусевич, інженер М. Маринович, мікробіолог Н. Строката-Караванська, учитель О. Тихий. Очолив українських борців за права людини відомий письменник і філософ М. Руденко [2].

У боротьбі проти дисидентського руху комуністична влада використовувала весь попередній арсенал моральних і фізичних розправ. Передусім, звичайно, вона вдавалася до таких випробуваних методів, як тюремне ув'язнення, відправлення до концтаборів, на заслання тощо [3, с.112]. Ще грізнішим від тюрем видом покарань були спеціальні психлікарні, будинки для божевільних із жорстоким режимом, що не поступався тюремному. Застосовувалися препарати для пригнічення волі, психіки, інтелекту, пам'яті, емоцій. Серед жертв такого мордування були П. Григоренко, Л. Плющ, В. Рубан та ін. [4, с.261]. Активно використовували й адміністративні переслідування, зокрема звільнення з роботи, виключення з партії, комсомолу, творчих спілок, навчальних закладів, заборона публікацій тощо. Переслідування поширювалися також на батьків дисидентів, дітей, близьких родичів, друзів [2].

Діяльність Української Гельсінської групи була настільки ж важливим, настільки й неоднозначним етапом у розвитку руху опору. Це була перша опозиційна організація, яка утворилася на легальних засадах. Вона недвозначно поставила українську проблему в контекст загальнолюдських цінностей. Особливе значення мало те, що вона стала на захист прав не тільки українців, а й представників інших національностей в Україні.

Однак діяльність УГГ була малоуспішною. Своє головне завдання – поширення інформації щодо порушення прав людини в Україні – група виконала, однак помітного впливу на стан справ у цій галузі вона не мала. Ідейний доробок групи досить бідний. Вона не змогла також досягти скільки-небудь помітного політичного впливу серед інтелігенції. Від групи іноді відштовхували не тільки небезпека репресій, а й авторитарні моменти в діяльності деяких її організаторів. Утім, усе це можна зрозуміти, якщо зважати на ті умови, в яких розвивалася діяльність УГГ. 22 члени групи (з 37) протягом усього часу її існування перебували в ув'язненні або ж на засланні. Для багатьох членство в УГГ було суто символічним. Кількість реально діючих членів групи ніколи не перевищувало 5-10 чоловік. Діяльність УГГ була своєрідним підсумковим етапом розвитку руху опору 1960-1980 років в Україні.

Проте УГГ, на нашу думку, змогла започаткувати новий етап визвольного руху, однак обставини не дозволили їй цього зробити. Втім, коли за горбачовської «перебудови» обставини змінилися на краще, саме члени групи стали одним з найактивніших учасників наступних подій в СРСР та УРСР, зокрема, в результаті яких Україна здобула державну самостійність. Правозахисна діяльність послужила добрим початком тих важливих політичних змін, які пережила Україна у 1985-1991 рр.

Література:

1. Алексеева Л.М. История инакомыслия в СССР: новейший период / Л.М. Алексеева. – М.: ЗАО РИЦ «Зацепя», 2001 – 382 с.

2. Касьянов Г. Незгодні: Українська інтелігенція в русі опору 1960-1980 роках [Електронний ресурс] / Г. Касьянов. – К: Либідь 1995. – 224 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://together.lviv.ua/index.php?id=959>.

3. Маринович М. Україна – дорога через пустелю / М. Маринович. – Харків: ФОРМ, 1993. – 192 с.

4. Танцюра В.І. Політична історія України / В.І. Танцюра. – К.: Либідь, 2001. – 320 с.

Марочканич М.

(наук. кер. – ст. викл. Потапов О.М.)
студент IV курсу історичного факультету
Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка

ДИСИДЕНСТВО ЯК ПРОЯВ ПРАВОЗАХИСНОГО РУХУ В УКРАЇНІ В 1970-1980 РР.

Важливе значення для становлення України як правової держави та формування демократичного суспільства лежать у площині цивілізованих відносин влади та опозиції, що є притаманним багатьом розвинутих західних країнам. Тому, прагнучи вийти на новий рівень стосунків з розвинутими європейськими країнами, Україна повинна налагодити відповідні демократичні форми спілкування між громадянами та владними структурами всередині держави. Цьому сприятиме вивчення дисиденства як прояву правозахисного руху в Україні в 1970-1980-х рр., оскільки аналіз набутого досвіду боротьби громадян за свої права дасть можливість прогнозування та моделювання історичного майбутнього України.

Незгодні з суспільно-політичним устроєм тієї чи іншої держави були завжди. Були вони всередині країни і за її межами. Їхня незгода виражалася різноманітними формами - від критики до насильницького повалення влади. Так і в 60-70-х роках у Радянському Союзі виникло примітне явище, коли політику уряду стала відкрито критикувати невелика, але дедалі більша кількість людей, яких звичайно називали дисидентами й які вимагали ширших громадянських, релігійних і національних прав [2, с.132].

На думку дослідника О. Бажана, поширення дисиденства в 1970-1980-х рр., розповсюдження опозиційних настроїв серед різних верств населення України стало своєрідною реакцією на згорання процесу десталінізації радянського суспільства, бездержавний статус України, утиски національного, культурного, духовного життя, серйозні порушення конституційних норм щодо свободи совісті і віросповідань, прорахунки в галузі соціально-економічної політики КПРС [1, с.30].

Як слушно зауважила І. Кривдіна, аналіз передумов виникнення правозахисного руху як одного з напрямів дисиденства, приводить до висновку, що вони визначалися станом України як в межах радянської держави, так і були зумовлені розвитком міжнародної політичної думки у напрямку визнання та захисту прав людини [3, с.18].

Найбільш яскравим проявом правозахисних тенденцій в розвитку українського суспільства в 1970-1980-х рр. став Гельсінський рух. Суб'єктивним фактором виникнення цієї течії слід вважати прийняття в 1975 р. Заключного Акта Гельсінської наради з питань безпеки та співробітництва в Європі, що стало поштовхом для активізації роботи в напрямку захисту основних прав та свобод людини в світі. Таким чином, інакомисляча інтелігенція в Радянському Союзі отримала можливість спиратися в своїх домаганнях на підтримку міжнародного правозахисного процесу. Об'єктивними передумовами виникнення українського правозахисного руху були тоталітарний характер радянської системи, стан України в складі СРСР, діяльність руху шістдесятників та попередніх рухів опору в республіці взагалі. У порівнянні зі своїми найближчими попередниками-шістдесятниками, правозахисний рух виявився набагато згуртованішим завдяки існуванню такої організаційної структури, як Українська Гельсінська група (далі – УГГ) [3, с.20].